

ZAMONAVIY TILSHUNOSLIKDA “KONSEPT” TUSHUNCHASI VA UNING TALQINI

Manzura Maxmudova

Samarqand davlat chet tillar instituti

ANNOTATSIYA

Kognitiv tilshunoslik hozirgi zamon tilshunoslik sohasining yangi yo`nalishi bo`lib, uning o`rganish obyekti konseptlar hisoblanadi. Shunday ekan konsept atamasini anglash muhimdir. Ushbu maqolada turli sohalarda mavjud bo`lgan konsept borasidagi nazariy qarashlar, kognitiv tilshunoslikdagi konsept tushunchasi va uning o`ziga xos jihatlari, konsept atamasining kelib chiqish tarixi va ahamiyati, tilshunos olimlarning “konsept” termini talqini va ushbu talqindagi yondashuvlar, konsept strukturasi va komponentlar, konseptosferadagi o`rni va tiplari haqida ma`lumot berilgan.

Kalit so`zlar: konsept, klassik qarash, prototip, nazariya, namuna nazariyasi, neyrokognitiv, mujassamlashgan idrok, leksik, semantik vakil, kognitiv tilshunoslik, madaniy, lingvistik-kognitiv, sxema, freym.

Konsept - bu mavhum g`oya yoki biror bir narsaning mental tasviri. Bu atrofimizdagi dunyoni tushunish, tasniflash va tushunishga yordam beradigan umumiy tushunchadir. Ular ko'pincha yanada chuqurroq fikr va nazariyalar uchun qurilish bloklari bo'lib xizmat qiladi, muloqot va fikr yuritish imkonini beradi. Konseptlar aniq, masalan, biz sezgilarimiz bilan idrok qila oladigan oddiy ob'ekt yoki tushunchalar “qizil” “ona” kabilar va mavhum, masalan, jismoniy shaklda emas, balki fikrda mavjud bo'lgan murakkab g'oyalar yoki tamoyillar bo'lgan “adolat” “korrupsiya” va h.k. bo'lishi mumkin.

“Konsept” termini Arestotelning “Konseptning klassik nazariyasi” terminlar izohiga borib taqalib (Nemickiene), nazariy jihatdan, ushbu tushuncha falsafa, psixologiya, tilshunoslik, metafizika, kognitiv fan va sun'iy intellekt kabi turli sohalarda keng o'rganilib kelinmoqda. Har bir sohada konsept haqida o`ziga xos nazariy qarashlar mavjud.

Klassik qarash: Plato, Aristotel, Djon Lok, Gotlab Fredj kabilar klassik qarash vakillari hisoblanishadi. Falsafada ildiz otgan klassik qarash konseptlar zarur va yetarli shartlar bilan belgilanadi, degan fikrni bildiradi. Misol uchun, bu qarashga ko'ra, "to`rtburchak" kabi tushuncha to`rtta tomon va to`rtta burchakka ega bo'lishi bilan belgilanadi. Biroq, bu nuqtai nazar noaniq va chegaralangan holatlarni hisobga olmaganligi uchun tanqid qilindi.

Prototip nazariyasi: Elyanor Rosch va boshqalar (Djorj Lakof, D Geeraerts va h.k.) tomonidan bo`lib, taklif qilingan prototip nazariyasida konseptlar markaziy prototip yoki boshqa tegishli misollar bilan bir qatorda odatiy misol bilan ifodalanganligini ko'rsatadi. Misol uchun, qushning prototipi robin bo'lishi mumkin, ammo pingvinlar yoki tuyaqushlar kabi boshqa qushlar ham turli darajada bo'lsa-da, "qush" tushunchasi bilan bog'liq.

Namuna nazariyasi: Prototip nazariyasiga o'xshab, namunaviy nazariya konseptlar bitta prototip emas, balki aniq misollar to'plami bilan ifodalanishini ko'rsatadi. Ushbu nazariya vakillari bo'lgan Elyanor Rosch, Loyd Rosch, Gojer Shepard, Jaklin Medzler, Duglas L. Medin va boshqalar fikriga ko'ra, yangi misolga duch kelganda, biz uning toifaga a'zolicini aniqlash uchun uni ilgari duch kelgan misollar bilan taqqoslaymiz.

Nazariya nazariyasi: Bu nuqtai nazar vakillari bo'lgan Suzan Keri, Pol Sagard, Alison Gopnik, Genri Velman va boshqa olimlar fikriga ko'ra odamlar o'zlarining tajribalari va dunyo bilan o'zaro munosabatlariga asoslangan nazariyalarni yoki toifalarning mavhum vakilliklarini ishlab chiqishni aytishadi. Bu nazariyalar vaqt o'tishi bilan kuzatish va fikr-mulohazalar orqali takomillashtiriladi. Masalan, bolalar "itlar" yoki "avtomobillar" kabi toifalar haqida turli misollar bilan uchrashishlari asosida nazariyalarni shakllantirishlari mumkin.

Neyrokognitiv nazariyalar: Neyrokognitiv nazariyalar konseptlar miyada qanday ifodalanishi va qayta ishlanishini tushunishga intiladi. Neyrologiya sohasidagi tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, kontseptlar turli xil miya hududlarini o'z ichiga olgan taqsimlangan neyron tarmoqlari bilan ifodalanadi va turli xil konseptlar miyada turlicha ifodalanishi mumkin. Bu nazariyaning shakllanishiga Bredli S.Lav, Marsel Just, Lin K.Peri Alfonso Karamazalar o'z hissalarini qo'shgan, .

Mujassamlangan idrok: Bu nuqtai nazar kontseptual tasavvurlarni shakllantirishda hissiy va vosita tajribalarining rolini ta'kidlaydi. Mujassamlangan bilish nazariyasi vakillari Gjorj Lakof, Fransisko Varella, Evan Tompson, Antonio Damasio, Shaun Kalagerlar fikriga ko'ra, konseptlar bizning tana tajribamiz va atrof-muhit bilan o'zaro munosabatlarimizga asoslanadi.

Ushbu nazariy qarashlar konseptlarning ongda qanday ifodalanishi, tashkil etilishi va qayta ishlanishini tushunishning turli usullarini taklif qiladi va ular kognitiv fan va tegishli sohalarda faol tadqiqot va munozaralar mavzusi bo'lib qolmoqda.

Tilshunoslikda "konsept" tushunchasi matematik mantiqdan kirib kelgan.

Tilshunoslikda kontsept ko'pincha ma'lum bir ma'no yoki g'oyaga mos keladigan aqliy tasvir yoki kategoriya deb ataladi. Tilshunoslikdagi kontseptlarning asosiy jihatlari:

Leksik tushunchalar: Tilshunoslikda leksik konseptlar so'z yoki leksik elementlar bilan bog'liq bo'lgan ma'nolardir. Misol uchun, "mushuk" so'zi mo'yynasi, mo'ylovi va tortilishi

mumkin bo'lgan tirnoqlari bo'lgan kichik xonakilashtirilgan yirtqich sutemizuvchi tushunchasiga mos keladi.

Semantik vakillik: konseptlar ko'pincha so'zlar va ularning ma'nolari o'rtasidagi munosabatlarni tartibga soluvchi tuzilmalar bo'lgan semantik tarmoqlar yoki aqliy leksikalarda ifodalanadi. Semantik tarmoqlar o'xshashlik, ierarxiya yoki assotsiatsiya asosida tushunchalarning bir-biri bilan qanday bog'liqligini tasvirlaydi.

Semantik xususiyatlar: konseptlarni ularni belgilovchi tarkibiy qismlar yoki belgilar bo'lgan semantik xususiyatlari bo'yicha tahlil qilish mumkin. Masalan, "qush" tushunchasi "qanotlari bor", "tuxum qo'yadi" va "ucha oladi" kabi xususiyatlar bilan tavsiflanishi mumkin.

Prototip nazariyasi: Yuqorida aytib o'tilganidek, prototip nazariyasi tilshunoslikka ham ta'sir qiladi. Bu shuni ko'rsatadiki, ba'zi so'zlar toifaning prototip namunalarini boshqalarga qaraganda osonroq uyg'otadi. Misol uchun, "qush" so'zi pingvindan ko'ra robinni esga olishi mumkin, chunki robinlar prototip qushlardir.

Semantik rollar: Lingvistik semantikada konseptlar ko'pincha jumladagi muayyan semantik rollar yoki munosabatlar bilan bog'lanadi. Masalan, "Sher ohuni quvdi" jumlasida "sher" va "ohu" mos ravishda agent va bemor rollari bilan bog'liq tushunchalarni ifodalaydi.

Kognitiv tilshunoslik: Kognitiv lingvistika tilning kontseptual tuzilmani qanday aks ettirishi va shakllantirilishini o'rganadi. U tilni tushunish va ishlab chiqarishda kontseptual metaforalar, tasvir sxemalari va boshqa kognitiv jarayonlarning rolini ta'kidlaydi.

Umuman olganda, konseptlar so'zlar va iboralar bildiradigan asosiy ma'nolarni ta'minlash hamda til foydalanuvchilarining lingvistik shakllarni tushunish va izohlash usullarini shakllantirish orqali lingvistik tahlilda hal qiluvchi rol o'ynaydi.

Kognitiv tilshunoslikning o'rganish ob'ekti bo'lgan "konsept" terminini o'rganar ekanmiz avallambor ushbu sohaning kelib chiqishi haqida to'xtalamiz.

Kognitiv tilshunoslik XX asrning 80 yillarida paydo bo'lib, uning asosida til va ong munosabatini o'rganishni maqsad qilib olgan neyrolingvistika va psixolingvistika yotadi. Lekin uning predmeti ya'ni ma'lumotning qabul qilinishi va o'zlashtirilishi, bilimning til orqali ongda ifodalanish usullari IX asrdagi tilshunoslik borasidagi nazariy ishlarda qayd etilgan (З.Д.Попова,Стернин, 2007).

Shuni aytib o'tish joizki, rus lingvistikasida "konsept" termini (N.D.Arutyunova, S.A.Askoldov-Alekseyev, D.S.Lixachev, Y.S.Stepanov, V.P.Neroznak, S.X.Lyapin), bir nechta boshqa terminlar "lingvokulturema" (V.V.Vorobyev), "mifologema" (M.Lexteenmyaki, V.N.Bazilyev), "logoepistema" (E.M.Vereshagin, V.G.Kostomarov, N.D.Burvikova) bilan

raqobatlashib, uzining ishlatilish darajasi tufayli boshqa barcha terminlardan ustun chiqdi (Vorkachev, 2004, 41b.).

Konsept termini tushuncha, mazmun, semantika terminlaridan ancha kengroq va aynan inson ongidagi dunyoni bilish jarayonini qamrab olganligi tufayli kognitiv lingvistikaning asosiy o'rganish ob'ekti hisoblanadi.

Konseptlar mavhum fikr sifatida izohlanadi. Ular fikrlash va bilish jarayoni asosida yotadigan fundamental quruvchi bloklar hisoblanadi. Ular kognisiyaning barcha aspektlarida muhim rol o'ynaydi. Hozirgi falsafada konseptni tushunishda kamida uchta yondashuv mavjud:

Konseptlar mental representlar (mental o'bekt), qobiliyatlar (kognitiv agentlarga xos qobiliyatlar) va Fregan hissiyotlari (mavhum o'bektlar) sifatida qaraladi, ya'ni ongda mavjud bo'lgan borliqlar (mental ob'ekt).

Evansning ta'rifi bo'yicha konsept (shuningdek ifodalovchi) kategoriyalash va konseptuallashishning markazi bo'lgan bilimning fundamental birligi. Konsept kontseptual tizimga tegishli bo'lib, avval boshidan perseptual tajriba orqali perseptual ma'no tahlili deb nomlangan jarayonda qayta tasvirlangan. Bu jarayon tasvir sxemasi deb nomlanuvchi eng boshlang'ich konseptni keltirib chiqaradi. Konseptlar leksik konsept sifatida ma'lum bo'lgan tilga xos formatda kodlanishi mumkin. Konseptlar nisbatan barqaror kognitiv ob'ektlar bo'lsa-da, ular doimiy epizodik va takroriy tajribalar tomonidan o'zgartiriladi (Evans, 2007).

Kognitiv terminlar lug'atida keltirilishicha konsept – ongimizning mental va psixik birligi hamda insonning tajriba va bilimni aks ettiradigan ma'lumot tizimini izohlashda xizmat qiladigan tushuncha; mental leksika, konseptual tizim va ong tili (lingua mentalis), inson psixikasida aks etgan dunyoning butun bir surati bo'lgan xotiraning operativ ma'noli birligi. Konsept tushunchasi bilimning ma'lum bir “kvanti” ko'rinishidagi dunyoni bilish jarayoni, insoniyat faoliyatining mohiyati hamda tajriba va bilimni o'zida aks etgan fikrlash jarayonida ishlatiladigan ma'no-mazmunga muvofiq bo'ladi. Konseptlar ob'ektlar va ularning xususiyatlarini o'rganish jarayonida vujudga keladi, yig'ilgan ma'lumot nafaqat real voqeilik to'g'risidagi ob'ektiv ma'lumot balki tasavvurdagi dunyo va undagi ehtimol mavjud bo'lgan voqeilik to'g'risidagi ma'lumotni ham qamrab oladi. (Е.С.Кубрякова В.З.Демянков, Ю.Г.Панкрап, Л.Г.Лузина, 1996)

Irvin lug'atida esa konsept – (lat. conceptus -понятие) – ob'ektning xususiyatlarini birlashtiruvchi umumiy yaxlitlik deb izohlanadi. Tilshunoslikda konsept deganda mavhum ma'no tushuniladi, va bu ma'no va atama muvofiqlashtirishdagi zarur shart hisoblanadi. Har xil atama bitta ob'ektни bildirishi mumkin, shu bilan birga har bir atama har xil mavhum mazmunni ifodalshi mumkin (Ирвин, 1994).

Hozirgi kunda shu narsa aniqki, aynan konsept kognitiv lingvistikaning asosiy tushunchasi hisoblanadi. Biroq, konsept tushunchasi zamonaviy kognitivistikada o'z o'rnini topgan bo'lishiga qaramay, bu tushuncha har xil ilmiy maktab vakillari va turli xil soha olimlari tomonidan turlicha talqin qilinadi.

Rus ilm-fanida *konsept* terminini birinchilardsan bo'lib S.A.Askoldov-Alekseev tomonidan ishlatilgan bo'lib, u termini quyidagicha tariflagan "konsept-ongda shakllanadi, fikrlash jarayonida noma'lim miqdordagi predmetlar, harakatlar, bir turdagi fikrlash funksiyalarini (o'simliklar konsepti, adolat, matematik konseptlar) mujassamlashtiradi (Аскольдов-Алексеев, 1928).

D.S.Lixachev taxminan Askoldov bilan bir vaqtda konsept tushunchasini shakllantirgan bo'lib uning talqini bo'yicha konsept til egasining shaxsiy, sosial va professional tajribasiga asoslangan voqeilikni aks ettiruvchi va interpretasiya qiluvchi umumlashtirilgan fikrlash birligi hisoblanadi, Lixachevning ta'rifi bo'yicha konsept so'zlarning ma'nosidan emas balki til egasining shaxsiy tajribasi bilan so'z ma'nosining to'qnashuvidan kelib chiqadi. Shundan kelib chiqib, D.S.Lixachev konseptni lisoniy muloqotda o'rindosh vazifasini bajaradi deb aytadi (Лихачев, 1977).

Nemickienega ko'ra "Konsept" tushunchasini talqin qilishda asosan ikki xil yondashuv mavjud:

Birinchi yondashuvda konsept **madaniy hodisa** deb talqin qilinadi. Lyapin, Talmi, A.Vejbiska, J.Stepanov, Vorkachov, V.V.Krasnixlar ushbu yondashuv tarafdorlari hisoblanadi.

S.G.Varkachov konseptni "fikrning operasion birligi" (Vorkachov,2004,43b), "kollektiv bilim (yuqori ruhiy mohiyatga boruvchi) birligi, lisoniy ifodaga ega va etnomadaniy o'ziga xoslik bilan belgilangan" (Vorkachev,2004,51-52bb). Olim fikricha agar mental shakllanish etnomadaniy xususiyatga ega bo'lmasa u konsept bo'la olmaydi (С.Г.Воркачев, 2003)

V.V.Krasnix fikricha "vizual prototip obrazga ega bo'lmagan, lekin u bilan bog'liq bo'lgan vizual-obrazli assosiasiyalari mavjud bo'lishi mumkin bo'lgan, maksimal mavhumlashtirilgan "madaniyatga xos bo'lgan" fikrdir". Milliy konseptni V.V.Krasnix "eng umumiy, maksimal darajada mavhumlashtirilgan, lekin (lisoniy) ongda aniq ifodalangan, kognitiv sayqallangan hamda milliy-madaniy o'ziga xoslikni qamrab olgan barcha valentli bog'liqlikni qamrab olgan "predmet" g'oyasi; "o'ziga xos chuqur ixchamlangan "predmet" "ma'nosi"

Ikkinchi yondashuv esa konseptga **lingvistik-kognitiv hodisa** sifatida qaraydi. Lixachev, Neroznak, S.A.Askoldov-Alekseyev, Kubryakova, V.I.Karasik, Zalevskaya, Pimenova, Rey Jekendof, Barri Smitlar ikkinchi yondashuv namoyandalari.

E.S.Kubryakova konseptni “Konsept-xotira, mental leksikon, konseptual sistemaning operativ birligi va ongning, butun dunyo tasviri tili, bilim kvanti. Eng muhim konseptlar tilda aks ettirilgan” deb ta’riflaydi.

V.I.Karasik konseptni quyidagicha ta’riflaydi: inson ongida saqlangan anglab bo’ladigan ma’noli tiplashirilgan tajriba fragmentlarini aks ettiruvchi mental shakllanishlar (“Введение в когнитивную лингвистику”, “o’zida obrazli-perseptiv, tushuncha va qiymat jihatlarini qamrab olgan ko’p o’lchamli ongli shakllanish”, “inson hayot tajribasi fragmenti”, “his qilinadigan ma’lumot”, “his qilinadigan bilim kvanti”).

A.A.Zalevskaya konseptni ilmiy izoh mahsuli bo’lgan tushuncha va ma’nolardan (konstruktlardan) farqli o’laroq dinamik xarakterga ega bo’lgan inson ongida ob’ektiv mavjud bo’lgan perseptiv-kognitiv-affektiv shakllanish deb tariflaydi. Oxirgi ishlarining birida A.A.Zalevskaya konseptning neyron asosini xarakterlab bergan – bir to’plamga mansub miyaning har xil qismlarida tarqalgan ko’pgina alohida neyron ansambleyalarning faollashuvi. Bu qismlarning hammasiga bir paytni o’zida so’z yoki biron bir belgi orqali ta’sir ko’rsatish mumkin. Psixologik nuqtai nazardan A.A.Zalevskaya konseptning individual tabiyatini ta’kidlab – “ko’p qirrali simultan tizim. Konsept – individning mulki” deb aytgan.

M.V.Pimenova ta’kidlashicha “Ichki va tashqi dunyo ob’yektlari to’g’risida inson nimayiki bilsa, hisoblasa, tasavvur qila olsa o’sha konsept bo’la oladi. Konsept – dunyo fragmenti haqidagi tasavvur” (Пименова, 2004).

Amerikalik lingvist Rey Jekendoff konseptni “lisoniy ifodalanuvchining ma’nosi bo’lib xizmat qiladigan mental obraz”. Bir tarafdin konsept olamda mavjud bo’lgan va ong bilan anglanadigan narsa bo’sa, ikkinchi tarafdin faqat ma’lum bir insonning ongida mavjud bo’lgan individual ob’ekt va buni boshqalarga til, tasvir, imo-ishora va boshqa kommunikativ yollar orqali yetkaziladi (Jackendoff, 1989)

Barri Smit esa konseptni insonning bilishi natijasi deb biladi. U konseptni mavhum, konkret, oddiy va qo’shma, real va soxtaga bo’ladi. Konsept aytilgan narsani aks etishi mumkin ya’ni konsept vazifa, funksiya, harakat, strategiya, xulosa va boshqalarning tasviri bo’lishi mumkin. (Smith, 2004)

Z.D. Popova va I.A.Sterninlar fikricha “Konsept birinchi navbatda xotira emas balki fikrlash birligidir chunki ularning asosiy maqsadi – fikrlash jarayonini ta’minlash. Ular ma’lumot saqlovchilari bo’lishi mumkin lekin xotira birligi ekanligi to’g’risida shubhalanganlar. Ularning nuqtai nazarida, konsept lingvistik ifodaga ega bo’lishi shart emas – turg’un nomga ega bo’lmagan lekin shu bilan birga shakl shubhasiz konseptual maqomga ega bo’lgan ko’pgina

konseptlar mavjud. Masalan, rus tilida “molodojeni” so’zi va konsepti mavjud, lekin “starajeni” so’zi mavjud bo’lmasa ham rus xalqining konseptosferasida bunday konsept bor deb beradi.

Hamma konseptlar ham Z.D. Popova va I.A.Sterninlar bo’yicha “yuqori ruhiy mohiyatga yubormaydi” – ko’pgina konseptlar empirik xarakterga ega (бежать, красный, окно, рука, нога, голова va h.k).

Ularning fikricha konseptda etnomadaniy xususiyatning bo’lishi shart emas – etnomadaniy o’ziga xoslik mavjud bo’lmagan yoki yo’qolib borayotgan konseptlar ham ko’p (masalan kundalik hayot konseptlari).

Z.D. Popova va I.A.Sterninlar fikricha hamma konseptlar ham qiymat komponentiga ega emas – masalan makon va zamon konseptlari, umuman boshqa holatlarda ham bu komponentni sinchkovlik bilan izlash kerak deb aytishadi. Ular “mental leksikon” terminini ham ishlatishni ma’qul deb bilmaydi: leksikon - til sohasiga tegishli hisoblanadi, konseptlar esa – konseptosfera ya’ni ongning birligidir.

Struktur jihatdan konseptlar quyidagi komponentlaridan iborat: obraz -(perseptiv va kognitiv) his-tuygu yoki metafora orqali reallikning shakllanishi; malumot – narsa xususiyatlarini aniqlashtiruvchi kognitiv belgilardan iborat; interpretasion – konseptni mazmunini qayta ishlash, baholashdan shakllanadi (Комиссарова Н.Г., Гречишкина Я.С, 2020)

Konseptning mazmun-mohiyati konseptning barcha kognitiv belgialrining umumlashuvi bilan izohlanadi va bu mazmun-mohiyat “dala prinsipi” orqali tashkil qilingan: **yadro-yaqin pereferiya-chet pereferiya**. Bu strukturadagi kognitiv belgining o’rni uning yorqinligi orqal belgilanadi. (Комиссарова Н.Г., Гречишкина Я.С, 2020)

Karasik esa konsept strukturasi uchta komponentning o’zaro aloqasi deb biladi ya’ni **obraz, tushuncha va qiymat** (Карасик В.И., Слышкин Г.Г , 2005)

Konseptlarning umumiyligi **konseptosferani** tashkil qiladi. Har qanday til egasining dunyo haqidagi tushunchasini aynan konseptosfera aks ettiradi. Konseptosfera ijtimoiy, siyosiy, diniy va h.k. qarashlarni o’zida mujassamlashgan bo’ladi. Tilning boyligi nafaqat so’z va grammatik boylik balki milliy lisoniy shaxsiyat shakllanadigan konseptual dunyo, konseptosfera bilan ham belgilanadi. **Konseptosfera strukturasi** yadro (muhim konseptning kognitiv-propozision strukturasi), yadro atrofidagi maydon (muhim konseptni ifodalaydigan har xil so’zlar, sinonimlar va h.k.), va periferiya (assosiativ-obrazli ifodalovchilar). Birinchi va ikkinchi qatlam umummilliy va universal bilimlarni ifodalasa, uchinchi qatlam shaxsiy tajribani o’zida aks ettiradi. Bilimni ifodalashni har xil struktura tiplari mavjud: sxema, kartina, freym, senariy (skript), geshtalt. Nazariy jihatdan bir biriga yaqin birikmalar konseptning har xil belgisini ifodalaydi.

Popova, Sterninlar konseptni tiplashtirishda sxema, tushuncha, freym, senariy (skript), geshtalt kabilarni aytib o'tgan (З.Д.Попова,Стернин, 2007).

Sxema - inson ongidagi ma'lum bir narsa haqidagi umumiy obrazli chizmasidir.
Donishmdlik – sxema

Tushuncha - inson ongidagi ma'lum bir narsa - hodisaning belgisi, rasional tushunchasi.
Donishmandlik xislatlari – tushuncha

Freym – inson ongidagi ko'p komponentli konsept to'g'risidagi keng tushuncha. U donishmand – freym

Senariy(skript) – rivojlanish, harakat belgilariga ega bo'lgan stereotipli epizodlar jamlanmasi. Donishmand bo'lish – senariy

Geshtalt – butun funksional fikrlash tizimida har xil alohida voqeilikni tartibga solgan emosional bo'yogga ega bo'lgan murakkab tushuncha. Dono – geshtalt

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, konseptlar bizning dunyoni tushunishimizda hal qiluvchi rol o'ynaydigan asosiy kognitiv tuzilmadir. Falsafa, psixologiya, tilshunoslik va nevrologiya kabi turli sohalarda olimlar konseptlarning qanday shakllanishi, ifodalanishi va bilishda ishlatilishini tushuntirish uchun turli nazariy qarashlarni taklif qildilar. Klassik nazariyalar, prototip nazariyalari, namunaviy nazariyalar, nazariya nazariyalari yoki mujassamlangan bilish ob'ektivi orqali qaralsa ham, konseptlar inson tafakkuri, tili va xatti-harakati uchun qurilish bloklarini ta'minlaydi.

Konseptlar aqliy tasavvurlar yoki toifalar bo'lib xizmat qiladi, bu bizga tajribalarimizni tartibga solish, sharhlash va tushunish imkonini beradi. Ular "qizil" yoki "sher" kabi oddiy g'oyalardan tortib "adolat" yoki "korrupsiya" kabi murakkab tushunchalargacha qamrab oladi. Turli nazariy asoslar kontseptsiyalarning tabiatiga turlicha qarashlarni taklif qilsa-da, ularning barchasi kontseptual tasvirning dinamik va kontekstga bog'liqligini tan oladi.

Umuman olganda, konseptlar statik ob'ektlar emas, balki bizning tajribamiz, o'zaro ta'sirlarimiz va madaniy kontekstlarimiz tomonidan shakllantiriladi. Ular inson idrokida markaziy rol o'ynaydi, idrok, xotira, fikrlash, til va qaror qabul qilishga ta'sir qiladi. Kontseptlarning ongda qanday shakllanishi va tashkil etilishini tushunish orqali biz inson tafakkuri va xatti-harakatining tabiati haqida tushunchaga ega bo'lamiz, bu esa ta'lim, sun'iy intellekt va kognitiv fan kabi sohalarda yutuqlarga yo'l ochadi. Tadqiqotlar kontseptual ishlov berish sirlarini ochishda davom etar ekan, kontseptlar tadqiqot va kashfiyotlar uchun boy va unumdor zamin bo'lib qolmoqda.

Adabiyotlar

1. A Gopnik ; HM Wellman, Why the child's theory of mind really is a theory, 1992
2. Artur Pacewicz , Plato and the Classical Theory of Knowledge, 2019
3. B Smith, Beyond concepts: Ontology as reality representation, 2004
4. BZ Mahon; A Caramazza, What drives the organization of object knowledge in the brain?, Trends in cognitive sciences, 2011
5. CB Mervis; E Rosch, Categorization of natural objects, Annual review of psychology, 1981
6. D Geeraerts, Cognitive linguistics: Basic readings, 2006
7. E Rosch, New trends in conceptual representation, 2013
8. E Rosch; BB Lloyd, Cognition and categorization, 1978
9. Evans, Vyvyan 2007 A Glossary of Cognitive Linguistics, Edinburgh
10. George lackoff, The cognitive linguistics reader, 2007
11. Jackendoff, w hat is a concept, that a person may grasp it,mind and language, vol 4,Nos.1-2, 1989
12. ML Mack; BC Love, AR Preston Building concepts one episode at a time: The hippocampus and concept formation- Neuroscience letters, 2018
13. P Thagard, Mind: Introduction to cognitive science, 2005
14. R.Jackendoff, What is a Concept, that a Person May Grasp It?, 1989
15. RN Shepard; J Metzler, Mental rotation of three-dimensional objects - Science, 1971
16. S Carey, Conceptual change, 1985
17. Smith, beyond concepts: ontoolgy as reality representation, International Conference on Formal Ontology and Information Systems, Turin,Germany, 2004
18. Ž Nemickienė, Concept" in Modern Linguistics: the Component of the Concept “Good”, 2011
19. Аскольдов-Алексеев, Концепт и слово, русская речь, Академия, 1928.
20. Вежицкая А. Язык. Культура. Познание. М., 1996.
21. Воркачев С. Счастье как лингвокультурный концепт. М, 2004.
22. Е.С.Кубрякова; В.З.Демянков; Ю.Г.Панкрап; Л.Г.Лузина, Краткий словарь когнитивных терминов (фрагменты), Москва, 1996
23. З.Д.Попова; Стернин, Когнитивная лингвистика, Москва, 2007
24. Залевская А.А. Концепт как достояние индивида //Слово.Текст. Избранные труды. М, 2005.
25. Ирвин, Логический словарь, 1994
26. Карасик В. Языковой круг: личность, концепты, дискурс. М., 2004

27. Карасик В.И.; Слышкин Г.Г, Базовые характеристики лингвокультурных концептов. Антология концептов. том1., Волгоград, 2005
28. Комиссарова Н.Г.; Гречишкина Я.С, Концепт и его структура, электронный научный журнал "Дневник науки", 2020
29. Красных В.В. Стрoение языкового сознания: фрейм-структуры // Когнитивная семантика. - Часть 1. - Тамбов, 2000
30. Кубрякова Е. С. Начальные этапы становления когнитивизма: лингвистика - психология - когнитивная наука // ВЯ - 1994, № 4
31. Лихачев Д.С. Концептосфера русского языка. //Русская словесность. От теории словесности к структуре текста: Антология. М., Academia, 1997.
32. Ляпин С.Х. Концептология: к становлению подхода //Концепты. Научные труды Центроконцепта. Вып.1. Архангельск, 1977.
33. Пименова М.В. Типология структурных элементов концептов внутреннего мира (на примере эмоциональных концептов). / Вопросы когнитивной лингвистики. –2004.
34. С. Воркачев, Счастье как лингвокультурный концепт, М.,2004,
35. С.Г.Воркачев Концепт как «зонтиковый термин», Язык, знание, коммуникация, 2003
36. Степанов Ю.С. Константы. Словарь русской культуры. М., 1997